

Csontos Sára

Ligeti Lajos és az utolsó harcsin fejedelem

Jelen tanulmányban Ligeti Lajos belső-mongóliai kutatóútjának egyik fontos tudományos eredményét, a wangyefui lámatemplomban alkotott *Kandzsúr*-katalógus elkészültének körülményeit ismertetem, kiegészítve a *Kandzsúr*-kötetek tulajdonosa, a harcsin-mongol¹ Güngsangnorbu herceg életének a bemutatásával. Míg Ligetinek a buddhista kánon terén végzett munkája közismert a szakma számára, addig – a rendelkezésemre álló információk alapján – a katalógus forrását jelen kutatás során sikerült először pontosítani.

A harcsinok földjén

Mongolista társaimmal 2011 augusztusában egy hónapot töltöttem Kína Belső-Mongólia Autonóm Területén. Ennek során kezdtük el egy olyan út előkészítését, mely feltérképezi és bejárja Ligeti Lajos közel nyolcvan évvel ezelőtti kutatóútjának megmaradt helyszíneit.

Első állomásunk a Chifeng városától (赤峰, halha Ulānxad [mong. Ulayan Qada], Ligetinél Hata) 70 km-re fekvő Wangyefuba (王爷府) vezetett, hogy felkeressük az utolsó harcsin-mongol fejedelem még látogatható palotáját,² ahol Ligeti a szomszédos lámakolostorban³ végzett kutatómunkája során többször is vendégeskedett.

„Ligeti Lajos orientalista 1928. őszén a m. kultuszminisztérium támogatásával hosszabb tanulmányútra indult Mongolországba. A fiatal kutató fő célja a lámakolostorokban őrzött kéziratok és xylographiák tüzetes tanulmányozása s minél nagyobb számban leendő megszerzése, másodsorban néprajzi és régészeti bűvárlatok” – adta hírül az *Akadémiai Értesítő* 1930-ban.⁴

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2022.2.45>

¹ A harcsinok (halha: *xapчин*, mongol: *ᠬᠠᠷᠴᠢᠨ* *qarč'in*) egy mongol nyelvű népcsoport, akik többségükben Kína Belső-Mongólia Autonóm Területének északi részén élnek.

² Harcsin Palotamúzeum (Kalaqin Wangfu Bowuguan 喀喇沁王府博物馆), Wangyefu, Belső-Mongólia Autonóm Terület, Kína.

³ Fuhui Kolostor (Fuhui si 副会寺), Wangyefu, Belső-Mongólia Autonóm Terület, Kína.

⁴ Ligeti Lajos első jelentése mongolországi kutatóútjáról. *Akadémiai Értesítő* 40 (1930) 172/ csillaggal jelölt jegyzet.

Nyolcvan évvel később, Ligeti Lajos nyomdokain haladva, poros, hegyekkel körülvett földutakon vitt minket a kocsi a harcsin fejedelem egykori palotája felé. Faekével szántó parasztot mi is és minden bizonnyal a magyar kutató is látott a településre vezető úton, rablóbandák azonban már nem álltak lesben. Ligetinek az útbeszámolóiban oly gyakran visszatérő víziói a mongol vidék pusztulásáról önkéntelenül is eszembe jutottak: a térségben járva szinte semmi nem utalt arra, hogy mongol területeken vagyunk, a földeken itt-ott kínai parasztok dolgoztak, de így is kihaltak tűnt a táj.

„A kharcsin mongolok erősen elkinaisodtak. Kevés köztük az olyan, aki kínaiul nem tud. Szokásaik, viseletük majdnem teljesen kínai. A kínai befolyást még a lámák ünnepein is lehet érezni s nem kis mértékben. Ezek a mongolok nem büszkéek arra, hogy mongolok” – írta Ligeti az útról készült feljegyzésében.⁵

„Qing Mongolian Prince Mansion China” – olvasható a palota bejárata előtt álló hatalmas kötömb háromnyelvű feliratának angol változatában. A múzeum má alakított egykori fejedelmi rezidenciában teljes nyugalom fogadta a látogatót, ottjártunkkor csak néhány ember nézelődött bent. Az épületegyüttes nem sokban különbözött a többi mandzsui kori főnemesi palotától. Néhány apró betűs kínai–mongol kétnyelvű tájékoztató szövegen és néhány, a hagyományos mongol kultúrához tartozó használati tárgyon kívül az épület és a benne kiállított tárgyak mind-mind a kínai kultúra jegyeit viselték magukon. A falakon régi, kinagyított fényképeken elevenedtek meg a harcsin fejedelmi család tagjai, a szomszédban működő első mongol iskolát néhány mongol–kínai nyelvű tankönyv, padok és többnyire kínai szövegekkel teleírt iskolatáblák jelképezték. A palota egyik idilli kertjének közepén pedig ott állt az utolsó harcsin fejedelem, Güngsangnorbu szobra.

A mongol *Kandzsúr*

Két belső-mongóliai kolostorban⁶ eltöltött viszontagságos félév után Ligeti 1929 decemberében érkezett meg a harcsin-mongol területeken található Wangyefu település lámakolostorába: „Délben már a harcsin fejedelem területén pihentünk meg Hszialhalaban. Az út végét alig bírtuk már kivárni. Végre, másnap délelőtt, utazásunk kilencedik napján feltűnt a harcsin fejedelem kolostora, ahogyan arrafelé nevezik: Harcsin uang miao.”⁷

⁵ A kézirat (Ligeti Lajos, *Notes philologiques prises á Kharcin Wang Ta Miao* [喀喇沁王大庙]) a Keleti Gyűjteményben található, jelzete: Ligeti/01/06/02 (az ehhez hasonló jelzetek az alábbiakban is a Ligeti-hagyaték tagjaira utalnak).

⁶ Louis Ligeti, *Rapport préliminaire d'un voyage d'exploration fait en Mongolie chinoise, 1928–1931*. Budapest, 1933.

⁷ Ligeti Lajos, *Sárga istenek, sárga emberek*. Budapest, 1988, 292.



1. kép. A Palotamúzeum kapuja, 2011. augusztus. Fotó: Csontos Sára



2. kép. A fejedelmi palota kapuja 1930 februárjában. Ligeti Kh. 424. 1/4. Fotó: Ligeti Lajos



3. kép. Ópiumot szívó láma a wangyefui lámakolostorban, 1930. január. Ligeti Kh. 428. 3/4.
Fotó: Ligeti Lajos

Korábbi gyakorlatához⁸ hasonlóan bebocsátást kért a lámák közé a mongol buddhizmus tanulmányozása céljából, majd késedelem nélkül megkezdte munkáját. Azonban hamar szembesülnie kellett azzal, hogy fő célkitűzéseit itt sem tudja maradéktalanul teljesíteni: a lámák érdeklődése inkább az anyagi javak és az ópium körül forgott, és az addigi kutatóútja során tulajdonába került mongol nyelvű szövegek értelmezéséhez itt sem talált megbízható tanítót. Így vall erről az MTA Keleti Gyűjteményében őrzött egyik kéziratában:

„Kharčin Wang Ta Miao lámái nem sokkal tudósabbak lama-miao társaiknál. Egy embert sikerült találnom (陳 Tš'en láma), aki adott egy-két „tuyan”-t. Ő volt az itteni 四 Sseu lámám, de ő sem szent ember (ez ami legkevésbé érdekelt), sem nem tud mindent. Yarimpil láma, a házigazdám valamivel különb ember Tuan dečmčinél [*demčinél]. Oka nem az, hogy túlságosan καλοκαγαδιός, de talán az, hogy nem egészen földhözragadt szegény, mint az előbbi. Tanulni, találni az ő házában sem tudtam semmit. Különös: láma kolostorban (廟上)

⁸ A wangyefui tartózkodását megelőző lámakolostorokban végzett munkájáról részletesen beszámol a *Sárga istenek, sárga emberek* című könyvében. Ld. az előző jegyzetet.

éltem s azoknak a könyveknek a száma, amit tőlük kaptam, semmivel sem több annál, amit Láma-miaoban kaptam.”⁹

A kolostorban töltött pár hónap alatt, ahol az említett beszámoló szerint két Milarépa-szöveggel¹⁰ és az újévi *cam* tánc¹¹ fotódokumentációjával is gazdagította gyűjtéseit,¹² Ligeti egy nap arról értesült, hogy a harcsin fejedelem családi szentélyének könyvtárszobájában megtalálható a teljes, 108 kötetes mongol nyelvű buddhista szent szöveggyűjtemény, a *Kandzsúr*.



4. kép. A *cam* tánc egyik szereplője szarvasálarcban, 1930. január. Ligeti Kh. 437. 2/4.
Fotó: Ligeti Lajos

⁹ Ligeti/01/06/02.

¹⁰ Milarépa (tibeti: རྒྱུ་འཕྱུར་མཁན་པཎ་པས་) vagy más formában Mi la rasz pa (1040–1123) szentként tisztelt tibeti filozófus, költő, askéta, a tibeti buddhizmus egyik legfontosabb alakja, aki egy felnőttkorában történt titkos beavatás (*guhyābhiṣeka*) után a Nepálhoz közeli hegyekbe vonult remeteéletet élni. Lelki-szellemi élményeiről és mindennapjairól a *Százezer ének* (*Mgur 'bum*) címet viselő misztikus művében vall. Tőle származtatják a buddhizmus lámaista irányzatát. A Ligeti beszámolójában említett Milarépa-művek sorsa jelenleg kérdéses, a Keleti Gyűjteményben őrzött példányok egyike köthető csak bizonyíthatóan Ligetihez (adatai: Mong. 318, ajándék, Ligeti L., 1976).

¹¹ *Cam* (tibeti: འཇམ་མཁའ་, Wylie: 'cham) tibeti eredetű rituális tánc, melyet buddhista kolostorokban adnak elő jelmezt és maszkot viselő szerzetesek, megelevenítve a Tanítás egyes fejezeit. Bővebben: Majer Zsuzsa–Teleki Krisztina, A Cam tánc hagyományának felélesztése Mongóliában. In: *Hagyományos mongol műveltség*. II. Szerk. Birtalan Ágnes. DVD. Budapest, 2014. A Ligeti-emlékévként alkalmából készült egy kiadvány a tudós buddhista témájú fotóiból, amely tartalmazza a *cam* táncról készített képeit is. A kötet a Mongol és Belső-ázsiai Tanszék gondozásában az érdi Magyar Földrajzi Múzeum közreműködésével jelent meg: *Monasteries, Deities and Lamas in Inner Mongolia. Photos by Lajos Ligeti from 1929–1930. Dedicated to the 120th Anniversary of Lajos Ligeti's Birth and the 4th International Conference on Aspects of Mongolian Buddhism organised by the Department of Mongolian and Inner Asian Studies, Eötvös Loránd University, Budapest, 20–21 October 2022*. Ed. by Ágnes Birtalan in collaboration with Katalin Puskás and Attila Rákos. Budapest–Érd, 2022.

¹² Ligeti/01/06/02.

Az eset jelentőségének megvilágításához vissza kell mennünk Ligeti párizsi tanulmányútjának (1925–1928) időszakába. A Paul Pelliot (1878–1945) által megszerzett és a Bibliothèque nationale-ban őrzött mongol *Kandzsúr*-szövegek már ott felkeltették a magyar kutató figyelmét, a könyvtár inventáriuma alapján azonban Ligeti úgy tudta, hogy a gyűjtemény csonka, sőt, a gyűjtemény katalógusa sem készült el, mivel a munkát végző B. Ja. Vladimircov (1884–1931) a háború kitörése miatt nem tudott visszatérni Párizsba. Így Ligeti számára a belső-mongóliai kutatóút egyik célja a teljes mongol nyelvű *Kandzsúr* megtalálása és tanulmányozása volt.

„Érthető érdeklődéssel, valahányszor mongol lámakolostor környékén megfordultam, mindig a mongol szentkönyvgyűjtemény után kutattam. Sajnos, igen sokáig eredménytelenül. Sem Kuku hotóban, sem a pekingi Junghokungban, sem a Szungcsusziban, sem a Huang sziban nem vezettek eredményre kutatásaim. Mikor a pekingi Mahakála-templom könyvtárszobáját, lopva, hogy a többiek ne lássák, megmutatta tanítóm, Pai láma, végre sikerült egy mongol *Kandzsúr*t találnom. Sajnos, sokra nem mehettem vele. Először is hozzáférhetetlen volt. ... És itt most azzal fogadtak, hogy megvan a régóta keresett gyűjtemény, szép selyemköntösbe öltöztetve ott őrzik a fejedelem könyvtárszobájában, a templomban!”¹³

„Kungszang norbu kegyesen meghallgatott, s megerősítette maga is, hogy csakugyan van mongol nyelvű nyomtatott *Kandzsúr*ja, teljes példány, 108 kötet. Csak tanulmányozzam. A részleteket azonban beszéljem meg a jámenben Li tálaojéval. Látogatásom tehát várakozáson felüli eredménnyel járt. Megvolt a mongol *Kandzsúr*, és én akár holnap hozzákezdhetek átböngészéséhez.”¹⁴

A herceg jóváhagyásával tehát a kolostorba szállíttatta a mongol buddhista kánon összes példányát, és ott a helyszínen elkészítette annak katalógusát.

„A mongol Kanjur. Száznyolc kötet, vörös, nyomtatott teljes példány. Azonos azzal, amit Pekingben láttam a Mahākāla miaoban. Megvan Urgában, sőt megvan egy majdnem teljes példánya Párizsban is. Párizsban a három év alatt több kötetét magam is forgattam kezemben (elég nehezen, a szolga minden ürügyet felhasznált, hogy elvegye kedvem a további érdeklődéstől. Ma megértem őt, egy-egy kötet 30–40 font). Elég kedvetlenül fogtam a munkához, hiszen ezt Párizsban is megtalálhatom és elvégezhetem, sokkal kényelmesebben, az egészen kétségtelen, ha hasonlíthatatlanul hosszabb idő alatt is. Ma mikor a munka végére értem, belátom, hogy nem egészen felesleges az, amit végeztem. Párizsban nem tudtam még eleget ahhoz, hogy rendes katalógust készíthettem volna róla. Az Institut de France Schilling von Carnstadt gyűjteménye vezetett be igazán az effajta munkába. Megvallom ezen az első gyűjteményen sokat kínlódtam. Az a körülmény meg hogy megvan ez a nyomtatott Kanjur a Bibliothèque

¹³ Ligeti, *Sárga istenek*, 365.

¹⁴ Ligeti, *Sárga istenek*, 371.



5. kép. Ligeti Lajos kínai segéde és a kolostor egyik lámája cipeli a *Kandzsúr*-köteteket a palotából a kolostorba, 1930. január. Ligeti Kh. 436. 4/4. Fotó: Ligeti Lajos

Nationaleban is (egyetlen példány Európában, mely iránt buddhista specialisták és mongolisták egyaránt érdeklődnek), csak aláhúzza egy ilyen katalógus jelentőségét.”¹⁵

Évekkel később, a katalógus nyomdai előkészítése során ismét Párizsba látogatott, hogy a fejedelem kötetei alapján elkészített belső-mongol változatot összevesse a Bibliothèque nationale-ban található példányokkal. A munka során számos hibát, kihagyást pótol, és megállapította, hogy a párizsi *Kandzsúr*-gyűjtemény is teljesnek tekinthető, csupán a száznyolcadik kötet végéről hiányoznak a kolofonok és az indexek.¹⁶ Ugyanekkor a buddhista kánon két példányának konkordanciáját is elkészítette.¹⁷

A jelen kutatás során nemcsak a katalógus forrása, de egy további hozzá kapcsolódó tudománytörténeti érdekesség is napvilágra került. Róna-Tas András hívta fel a figyelmemet arra, hogy noha a *Katalógus* tartalomjegyzékében ott szerepel az „Előszó” fejezet, magából a megjelent műből hiányzik. Ennek okát a nemrég elhunyt Kara György (1935–2022) szíves közléséből ismertem meg: az előszót a budapesti Franklin Nyomdában szedték, amely egy bombatalálat miatt megsemmisült, míg a katalógus többi része a Karcagi Nyomdában készült, amely szerencsésen átvészelte a második világháború pusztításait.

A Güngsangnorbu tulajdonában lévő *Kandzsúr*-kötetek további sorsa eddig ismeretlen, ennek kiderítése későbbi kutatás feladata lesz.

Güingsangnorbu, az utolsó harcsin fejedelem (1871–1930)

Güingsangnorbu¹⁸ személye eddig mérsékelt figyelmet kapott a nyugati mongolisztika történetében.¹⁹ Ligeti maga sem tér ki részletesen a munkásságára, inkább a mongol hercegek nem túl sikeres késő Qing-kori történetéről ír. Pedig Güng herceg (ahogy gyakorta rövidítették nevét²⁰), a modern kori belső-mongol történelem egyik legkiemelkedőbb és legbefolyásosabb szereplője volt. Jelen tanulmányban nincs lehetőségem teljes képet adni a herceg szerteágazó és terjedelmes életművéről, csupán egy általános áttekintésére törekszem. Ezt

¹⁵ Ligeti/01/06/02.

¹⁶ Louis Ligeti, Le Kanjur Mongol Imprimé de la Bibliothèque Nationale. *Journal Asiatique* 253 (1965) 329–330.

¹⁷ Louis Ligeti, *Catalogue du Kanjur mongol imprimé*. I. (Bibliotheca Orientalis Hungarica, 3.) Budapest, 1942–1944.

¹⁸ A herceg neve több változatban maradt fenn, én a nemzetközi mongolisztikában elterjedt *Güingsangnorbu* változatot használom.

¹⁹ Ez alól kivételt képez Jagchid Sechin, Prince Gungasangnorbu: Forerunner of Inner Mongolian Modernization. *Zentral-Asiatische Studien* 12 (1978) 147–158 és Christopher P. Atwood, *Young Mongols and Vigilantes in Inner Mongolia's Interregnum Decades 1911–1931*. (Brill's Inner Asian Library, 6.) Leiden–Boston–Köln, 2002, 83–87.

²⁰ Atwood, *Young Mongols*, 83.

azonban szükségesnek látom kiegészíteni a térség történetével a századforduló táján – annak a világnak a történetével, ahová Ligeti 1929-ben megérkezett.

A Qing-dinasztia (1644–1911) fennhatósága alá tartozó Belső-Mongóliát (kínai Nei Zhasake 内扎萨克 / Nei Menggu 内蒙古) a mandzsu kormány negyvenkilenc zászlóra (mongol *qošiyun*, halha *xouyy*, kínai *qi* 旗) osztotta fel, ez volt az alapvető közigazgatási egység.²¹ A zászlók élén egy-egy helyi mongol fejedelem (mongol *jasay noyan*, kínai *zhasake qinwang* 扎萨克亲王) uralkodott, akit közvetlenül a mandzsu császár irányított, rangja pedig apáról fiúra szállt.²²

Az ópiumháborúkat (1839–1842, 1856–1860) megelőző korszakban a mongol törzsek zászlókra való felosztása, valamint a mandzsu kormány szegregációs politikája (*fengjin* 封禁)²³ miatt a mongol lakosság nem érintkezhetett más etnikumokkal, köztük a Nagy Fal túloldalán élő kínai lakossággal sem. Ez a körülmény jelentősen meghatározta a térség fejlődését.²⁴ Az ópiumháborúkat követően a nyugati nagyhatalmak benyomulása az országba, valamint az oroszok északról történő expanziója a belső-mongol területekre is döntő hatással volt. Cixi anyacsászárnő (1835–1908) 1901-es reformja (*qingmo xinzheng* 清末新政) az ősi, feudális jellegű gazdasági berendezkedés helyett a magántőke megjelenését szorgalmazta, és feloldotta a szigorításokat az ipari vagy kereskedelmi célból történő magánberuházások elől.²⁵ Belső-Mongóliában megkezdődött a hagyományos állattartó gazdálkodásból származó élelmiszerek kereskedelmi forgalomba hozatala, ezzel összefüggésben eltörölték a nem mongol lakosság be- és kiutazására irányuló korábbi tiltásokat. A belső-mongol legelőkön megjelentek a termőföldre éhes kínai parasztok, a földek művelését már császári rendelet engedélyezte.²⁶ Ezzel a hagyományos mongol életforma rövid időn belül radikális átalakuláson ment keresztül.

Ennek a változó kornak a szülötte volt a harcsin Güngsangnorbu (*Gongsang nu'erbu* 贡桑诺尔布, mongol Günsennorob, *ᠭᠦᠩᠰᠠᠩᠨᠣᠷᠪᠤ*, halha ГҮНСЭННОРОВ),

²¹ Huhbatar Borjigin, The History and Political Character of the Name of 'Nei Menggu' (Inner Mongolia). *Inner Asia* 6 (2004) 63–64.

²² Rita Merkle, Fifty Years of Transformation: The Decline of Nomadic Pastoralism in China – A Case Study from Inner Mongolia. *Études mongoles & sibériennes, centrasiatiques & tibétaines* 43–44 (2013) <https://journals.openedition.org/emscat/2166> (2022. szeptember 23.).

²³ A szegregációs politikáról bővebben: Hiroki Oka, The Mobility of Mongolian Banner Subjects in the Mid-Qing era. *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 76 (2018) <https://core.ac.uk/download/pdf/236669983.pdf> (2022. szeptember 23.).

²⁴ Jian Hong–Sheng Xing, Gongsang nuerbu yu neimenggu jindai baokanye de jiansheng / 江鸿 盛型, 贡桑诺尔布与内蒙古近代报刊业的诞生 [Gongsang Norbu és a belső-mongóliai modernkori újságírás megszületése]. *Xinwen Luntan* / 新闻论坛 3 (2016) 99.

²⁵ Uo.

²⁶ Borjigin, The History and Political Character, 66.

a Harcsin Jobb Zászló (mongol *josutu-yin čiyulyan*, , kínai *zhousutu meng kalaqin youqi* 卓索图盟, 喀喇沁右旗) utolsó fejedelme.²⁷

Köszönhetően annak is, hogy a harcsin zászlók mind a pekingi udvarhoz, mind a jeholi (ma *Chengde* 承德市) nyári palotához legközelebb fekvő mongol területek voltak, a helyi nemesek és a mandzsú udvar között szoros kapcsolat állt fenn, melyet igyekeztek házasságok révén még szorosabbra fűzni (*fengwang lianyin* 封王联姻).²⁸ Güngsangnorbu édesanyja is a mandzsú császári családból származott.²⁹

A fiatal herceg igazi főnemesi nevelést kapott, apja, a könyörtelen és mélyen vallásos úr hírében álló Wangdud Namjil (1844–1898) az ország legjobb tanárait hívta hozzá. Ennek köszönhetően már igen fiatalon jártasságot szerzett a mandzsú, a tibeti és a kínai nyelvben, de a kalligráfiában, a festészetben és a versírásban is korán megmutatta tehetségét. Tizenöt évesen Konfuciusz klasszikus műveit tanulmányozta.³⁰ Anyjának a kínai és más idegen kultúrák iránt való nyitottságát, apjának a mongol örökség tiszteletét köszönhette.

Wangdud Namjil 1898-ban bekövetkezett halála után Güngsangnorbu átvette a Harcsin Jobb Zászló vezetését, és határozott elképzelésekkel látott neki munkájának. Céljai között a mongol területek nagyobb önállóságának megszerzése, az adózás helyi szinten történő felügyelete, az oktatás fejlesztése, valamint erős mongol hadsereg felállítása volt. Uralkodását azzal kezdte, hogy az apja által bevezetett régi szokásjogi szabályok nagy részét megszüntette, például az eseti adókimutatást fix adózási rendszerre cserélte.³¹ Apja elkötelezett rajongója volt a pekingi operának, halála után azonban Güng herceg leállította a fényűző színház építkezési munkáit, felszabadította a palota szolgálait a kötelező ingyenmunka alól, eltörölte a földre borulás ősi szokását, az egyszerű meghajlás mellett a modern stílusú házasság intézményét is szorgalmazta.³²

Miután sikeresen elérte, hogy a bokszerlázadás (1899–1901) elkerülje a régiót, nem csak a térségben, de Pekingben is hírnévre tett szert. Ezt kihasználva a felkelés leverése után petíciót nyújtott be a császári udvarhoz gazdasági

²⁷ Az általa irányított területhez három harcsin és két tümed törzs tartozott. Ld. Borjigin, *The History and Political Character*, 64.

²⁸ Baladou Geqi, *Xindai neimenggu shi shiliaode tuchutedian – yi zhuming gongwang Gongsang Nuoberu de shiliao wei li* / 白拉都格其, 近代内蒙古史史料的突出特点 – 以著名王公贡桑诺尔布的史料为例 [A modern kori belső-mongol történeti anyagok jellegzetes vonásai – Güngsangnorbu történeti forrásainak tükrében]. *Shaoshu minzu shi ji shiliao yanjiu* / 少数民族史及史料研究 3 (1999) 306.

²⁹ Sechin, *Prince Gungasangnorbu*, 148.

³⁰ Feng Shun, *Kalaqin youqi zhasake qinwang – Gongsang Nuoberu* / 风瞬, 喀喇沁右旗扎萨克亲王 – 贡桑诺尔布 [A harcsin jobb zászló fejedelme – Güngsangnorbu]; <https://zhuanlan.zhihu.com/p/146147310> (2022. szeptember 23.).

³¹ Sechin, *Prince Gungasangnorbu*, 152.

³² Shun, *Kalaqin youqi zhasake qinwang*.



6. kép. A fiatal Güngsangnorbu feleségével, Shan Kunnal (善坤), valamint a Belső-Mongóliába érkezett japántanárnővel (és kémmel), Misako Kawaharával. <https://zhuanlan.zhihu.com/p/149251681> (2022. szeptember 23.)

és oktatási reformok bevezetése végett; ezeket a nyugati hatalmak növekvő befolyása miatt végül engedélyezték neki.³³

Az első mongol iskola

A századforduló környékén a mongol gyermekek számára gyakorlatilag nem létezett közoktatás, a lakosság döntő többsége írástudatlan volt. A herceg így írja le a helyzetet a császári udvar számára vezetett memoárjában: „Csupán száz ember van itt, aki ért kínaiul, emellett csak néhány, aki tud mongolul.”³⁴ A fejedelem mélyen hitt abban, hogy a mongol kultúra megmaradását és fel-emelkedését a modern oktatás megszervezése fogja megoldani. A császári udvar támogatásával 1902 őszén megalapította Belső-Mongólia első modern stílusú állami oktatási intézményét, a Chongzheng Iskolát (*Chong Zheng Xuetang* 崇正学堂).

Az intézmény, amelynek maga Güngsangnorbu volt az igazgatója, és a hercegi palota szomszédságában állt, minden szempontból egyedülállónak számított: a harcsin zászlóhoz tartozó mongol diákok ingyen tanulhattak anyanyelvükön, a közelben élő gyerekeket külön iskolaszekérrel hozták és vitték, de tartozott az iskolához kollégium is. A klasszikus kínai művek és a kínai nyelv mellett japánul is tanultak a gyerekek, a modern oktatás tananyagát alkotó tárgyakat (testnevelés, földrajz, algebra, történelem, művészet) az ország egész területéről érkező szakképzett tanárok oktatták.³⁵ A helyi mongolok kezdetben bizalmatlanul fogadták a kezdeményezést, és sokáig nem merték iskolába küldeni a gyerekeiket. A fejedelem ösztönzésképp a gyerekeit iskolába küldő szülők számára eltörölte a háztartásokra kirótt regisztrációs adót, és a házuk bejáratí ajtajára jutalomplakettet függesztetett ki.³⁶ Évekkel később az iskola legtehetségesebb diákjainak pedig pekingi, tianjini³⁷ és japán ösztöndíjlehetőséget biztosított. A fejedelem az iskolaavatón tartott beszédében így fogalmazott:

„Én mint fejedelem a legmagasabb nemesi címet birtokolva és életemet hercegként leélve mondhatom, semmi okom nincs az elégedettségre. Ennek ellenére még soha nem voltam olyan boldog, mint a mai nap. Ennek oka, hogy láthatom, amint a zászlómhoz tartozó fiatalok átlépik az új iskola küszöbét, láthatom, ahogy oktatásban részesülnek, és a jövőben mindegyikük képes lesz

³³ Sechin, Prince Gungasangnorbu, 48.

³⁴ Jian–Sheng, Gongsang nuerbu, 100.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Tianjin (天津市) Észak-Kína legnagyobb part menti városa, „Peking kapujának” is nevezik. Güngsangnorbu idején számos nyugati nagyhatalom, köztük az Osztrák–Magyar Monarchia is birtokolt koncessziós területeket a városban.



7. kép. A Chongzheng Iskola egykori iskolatáblái a Harcsin Palotamúzeumban, 2011. augusztus.
Fotó: Csontos Sára

arra, hogy elbírja azt a felelősséget, amit Dzsingisz kán örökségének visszaállítása jelent majd.”³⁸

A herceg mondatait, ha nem is olyan ambiciózus módon, de igazolta az idő. A Chongzheng Iskolából került ki a 20. század eleji belső-mongol értelmiség legjava, és a herceg iskolaalapítási példáját egyre többen követték.³⁹ A Belső-Mongol Népi Forradalmi Párt későbbi vezetője, Sainbajar 1927-ben például így nyilatkozott az amerikai újságírónak, Anna Louise Strongnak:

„Azok a keleti tartományokban élő mongolok, akik a legközelebb voltak a kínai ellenőrzéshez, kínai módra éltek, földet műveltek, falvakban telepedtek le, míg más mongol törzsek még mindig a nomád életmódot követték. Kulturális elmaradottságuk ellenére kiváló diákok emelkedtek ki közülük. ... Ezen iskolák diákjai ma a Belső-Mongol Népi Forradalmi Párt vezetői, és valamennyien a Kuomintanghoz kötődnek.”⁴⁰

³⁸ 我身为王爵，位极人臣，养尊处优，可以说没什么不如意的事情，可我从来没有像今天这样高兴。因为我看到了我的旗民子弟入了新学堂，受到教育，将来每个人都会担当起恢复成吉思汗伟业的责任。 <https://zhuanlan.zhihu.com/p/146147310> (2022. szeptember 23.).

³⁹ Erről részletesebben ld. Atwood, *Young Mongols*, 82–83.

⁴⁰ Atwood, *Young Mongols*, 82.



8. kép. A Chong Zheng Iskola zászlaja.
<https://new.qq.com/rain/a/20200419A07ICZ00> (2023. február 3.)



9. kép. A mongol iskola korabeli fényképe madártávlatból, 1930-as évek. Fotó: Csontos Sára
(a Harcsin Palotamúzeumban kiállított fényképről készült felvétel)

A császári Kína egyre szorongatottabbá váló politikai helyzetére reagálva Güngsangnorbu katonai iskolát is alapított (*Shouzheng wubei xuetang* 守正武备学堂), s mivel a Chongzheng Iskolába csak fiúk járhattak, így 1905-ben megalapította Belső-Mongólia első leányiskoláját is (*Ju Zheng Nü Xuetang* 毓正女学堂). A herceg kiemelt jelentőséget tulajdonított a nők társadalomban betöltött szerepének, az elmaradott harcsin régió fejlődését az ő oktatásuk nélkül elképzelhetetlennek tartotta. Az iskolában, ahová a herceg húga is járt, a háztartási alapismeretek mellett a történelem, a matematika és a kínai nyelv is a tananyag része volt, emellett egy Japánból érkező tanárnő japán nyelvet is oktatott.⁴¹



10. kép. Két mongol lány, 1930. február. Ligeti Kh. 435. 2/4. Fotó: Ligeti Lajos

A belső-mongóliai ipar beindítása

Güng herceg az 1903-ban megrendezett Nemzetközi Ipari Világkiállítás miatt Oszakába utazott, ahol a Meidzsi-restauráció folyamatait és eredményeit vizsgálva ráébredt Kína, de főleg Belső-Mongólia súlyos elmaradottságára.⁴² Japánból visszatérve a Chongzheng Iskola négy legtehetségesebb diákját egy tianjini textilgyárba küldte, hogy elsajátítsák a textilgyártás technikáját. Visszatértük után textil- és szőnyeggyárat alapított a harcsin térségben, ahol a kínai

⁴¹ Jian–Sheng, Gongsang nuerbu, 99.

⁴² Sechin, Prince Gungasangnorbu, 149.

kikötővárost megjáró fiatalok tanították be a munkásokat, s a gyár rövid időn belül nagy profitra tett szert. A régió fejlesztésének érdekében modern posta- és telefonközpontot állíttatott fel. A postán dolgozó helyi fiatalok három műszakban járták a harcsin területek és Peking, illetve Tianjin közti távolságot, és a levelek mellett rendszeresen elhozták a nagyvárosi újságokat, magazinokat is. A helyi telefonközpontból nemcsak az ország nagy részét, de a pekingi külföldi nagykövetségeket is el lehetett érni.⁴³ Ennek köszönhetően a pár éve még teljesen elzárt, Nagy Falon túli vad vidékből a külföldi nagyhatalmakkal közvetlen összeköttetésben álló régió lett.

Politikai szerepvállalása

1910 végén Güngsangnorbu – előre látva a Qing-dinasztia bukását – több mongol fejedelemmel együtt kiáltványt nyújtott be a mandzsu udvarnak, céljuk Belső-Mongólia egyesítése és szuverenitásának elnyerése volt. A Kínai Köztársaság kikiáltása, valamint Külső-Mongólia függetlenedése után a belső-mongóliai önállósodási törekvések még jobban felerősödtek. A belső-mongol hadsereg megerősítésének érdekében a harcsin fejedelem tárgyalásokat kezdeményezett Japánnal, sőt szövetségre is lépett velük.⁴⁴ 1912-ben küldöttséget menesztett Urgába (halha *Ix Xürē*, mongol *Yeke Küriyen*; a mai Ulánbátor régi neve), hogy felmérje a független mongol állam helyzetét és az egyesülés lehetőségeit. Végül ez utóbbi elképzelést elvetette, és egyéb lehetőségeket, köztük egy egyesült mandzsu-mongol független régió megszervezését kereste. Mielőtt azonban komolyabban elkötelezetté vált volna a belső-mongol autonóm törekvések ügyében, Yuan Shikai⁴⁵ személyes utasítására Pekingben kinevezték a Mongol–Tibeti Ügyek Hivatalának (*Meng Zang Shiwu Ju* 蒙藏事務局) elnökévé. A tisztség igen komoly felelősséggel járt, a Hivatal elnökeként közel tizenhat évig a belső-mongóliai fejedelmek első embere volt. Aktív politikai szerepvállalását jelzi, hogy Sun Yat-senhez fűződő ismeretségének köszönhetően a Kuomintang alapításában is részt vett.⁴⁶ A Mongol Népköztársaság megalakulása tovább erősítette a belső-mongol reformerek és forradalmárok reményeit, míg a konzervatív oldal gyanakvással figyelte a szomszédban végbemenő változásokat.⁴⁷

⁴³ Feng Shun, *Kalaqin youqi zhasake qinwang*.

⁴⁴ Borjigin, *The History and Political Character*, 68–69.

⁴⁵ Yuan Shikai (1859–1916), kínai politikus, katonai vezető, az Északi Kínai Hadsereg parancsnoka volt, aki részt vett a császárság megbuktatásában. 1912-ben köztársasági elnök lett, az 1916-os halálát megelőző évben saját magát kiáltotta ki kínai császárrá.

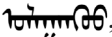
⁴⁶ A Kuomintang a kelet-mongolok, ezen belül is a Harcsin Jobb Zászló területén jelentős támogatottságra tett szert, mindez a vidék fejlődését meghatározó mandzsu befolyással és a mandzsuk erőteljes sinizálódásával volt szoros kapcsolatban.

⁴⁷ Sechin, *Prince Gungangnorbu*, 52.



11. kép. „Kung-Szang Norbu, a harcsin mongol törzs királya.” 1930. február. Ligeti Kh. 423.
4/4. Fotó: Ligeti Lajos

E két tábor között állt Güngsangnorbu, aki nemcsak a belső-mongol politikai csatározásokban próbált józan hangot képviselni, de az észak-kínai hadurak és a mongol lakosság közti sorozatos incidenseket is igyekezett elsimítani.

Emellett azonban továbbra is a mongol fiatalok oktatását tartotta a legfontosabb feladatának. 1913-ban Pekingben megalapította a híres Mongol–Tibeti Iskolát (*Meng Zang Xuexiao* 蒙藏学校), ahol számos, később híressé vált mongol fiatal is tanult, köztük a Belső-Mongol Népi Forradalmi Párt alapítója, a Kuomintanggal később Tajvanra menekülő politikus, Serengdonrub (Bai Yunti 白云梯, 1894–1980) vagy a Kínai Kommunista Párt legmagasabb rangot elért nemzetiségi tagja, a Belső-Mongólia autonómiáját kiharcoló Ulanhu (Wulanfu 乌兰夫, belső-mongol Ulayanküü , 1906–1988) is.

Halála előtt egy évvel, amikor a *Kándzsúr*-kötetek ügyében wangyefui palotájában Ligeti Lajos felkereste őt, már visszavonult a politikától, de a harcsin területek, köztük a lámakolostor sorsát még kézben tartotta. A kínai földön tapasztaltakhoz képest Ligetinek hamar feltűnt a fejedelem tájékozottsága, ám nyugatias megjelenésében a mongol kultúra pusztulását vélte látni:

„Kungszang norbu ismerte Európa térképét, ha az újabb országhatárok felől némi zavarai is voltak. Tudott Magyarországról, sietve megjegyezte, hogy azelőtt Ausztriával együvé tartozott. Két ország, egy császár. Ez már valóban annyi jólértesültség volt, hogy alig tudtam hová lenni csodálkozásomban. ... Teljesen kínai módra volt öltözve. Minden a legfinomabb anyagból készült, ami rajta volt, de egy szál mongol ruhadarabot nem tudtam felfedezni rajta. ... Nagy, kerek, aranykeretes szemüveg ült az orrán. Aranytárgyat Észak-Kínában szinte sohasem látni. ... Olyan különös érzés fogott el Kungszang norbu mongol fejedelem modernségének láttára. De azért lehetetlen volt arra nem gondolnom, hogy az efféle haladás, haladás az elpuhultság felé, haladás, mely a nomád ősök kemény életmódjától a kínai vagy a nyugati ember neki idegen kényelméhez vezet, az volt mindig az egykor hatalmas nomád népnek, törzsnek a veszte.”⁴⁸

Záró gondolatok

Nehéz megállapítani, hogy Ligeti mennyire ismerte vagy egyáltalán ismerte-e a fejedelem munkásságát, de a rá jellemző szigorú ítéletek Güngsangnorbu esetében sem maradtak el. Nyolcvan évvel az események után azonban már úgy tűnik, hogy a belső-mongol kultúra felemelkedését nem a modern oktatás hiánya és nem is a magyar kutató által említett kényelmes, letelepedett életmód, hanem a hagyományok és identitás átörökítésére szolgáló legfontosabb eszköz, a harcsin herceg által a kínai közoktatásba bevezetett mongol nyelv fokozatos kiszorítása hátráltatja.

⁴⁸ Ligeti, *Sárga istenek*, 370.

Lajos Ligeti and the last Kharchin Mongol Prince

Sára CSONTOS

In this study, one of the most important scientific results of Lajos Ligeti's research journey to Inner Mongolia and the historical context of the completion of the Catalogue of the printed Mongolian Kanjur prepared in a lama monastery near Chifeng city are described. In addition, an account of the remarkable life achievements of the owner of the Kanjur volumes, the last Kharchin Mongol Prince Güngsangnorbu is also offered. While Ligeti's work on the Buddhist canon has been well known to the academic world, the source of the catalogue has only been identified during the present research.